

Багатодітна сім'я в Україні: дискурси та суперечності соціальної політики

Анотація

Метою статті є висвітлення дискурсів багатодітності в Україні. В офіційному дискурсі, реалізованому в демографічних стратегіях і сімейній політиці, багатодітна сім'я розглядається як безумовна цінність та "основа розвитку держави". Проте теорія і практика соціальної роботи часом суперечать цій ідеологемі, застосовуючи структуру сім'ї (її склад та кількість дітей) як підставу для її категоризації як реально або потенційно "неблагополучної". Ефективність соціальної політики у напрямі підтримки багатодітних сімей гальмує також повсякденний дискурс багатодітності як "соціальної безвідповідальності".

Автор доходить висновку, що суперечності між зазначеними дискурсами не можна усунути суто засобами пропаганди багатодітних сімей та заходами із "соціального захисту" їх. Реальною умовою підвищення статусу багатодітних сімей має стати формування довіри людини до держави, впевненості у майбутньому, що є необхідною умовою формування орієнтацій на народження двох і більше дітей.

Ключові слова: *багатодітна сім'я, соціальна політика, дискурс багатодітності*

Один, два, багато...¹

У риторичі державної соціальної політики багатодітна сім'я визнана як безумовна цінність, "основа розвитку країни", а соціальна підтримка таких

---

¹ Подібну систему рахування використовують, зокрема, деякі племена австралійських аборигенів.

сімей — як одне з найважливіших завдань держави. “Держава створює умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство”, — зазначено у статті 5 Сімейного кодексу України.

В Україні налічується 396,2 тис. багатодітних сімей. Серед цих родин 298,4 тис. виховують трьох дітей; 63,9 тис. — чотирьох; 33,9 тис. — п'ятьох та більше; 1,7 тис. родин мають десять і більше дітей [Толстоухова, 2010: с. 10]. За умов демографічної кризи “цінність” багатодітних сімей для суспільства зростає, оскільки вони певною мірою гальмують процес депопуляції, зазначають українські демографи, а отже, стверджують вони, необхідна соціальна та економічна підтримка цих родин як на державному рівні, так і з боку територіальних громад, органів місцевого самоврядування [Шлюб, 2008: с. 20].

Проте існують певні розбіжності: а) між задекларованими принципами і механізмами реалізації демографічної та сімейної соціальної політики; б) між офіційним і повсякденним дискурсами багатодітності. Таким чином, метою цієї статті є спроба висвітлити низку таких суперечностей.

“Ваші рекорди потрібні країні”. ***Демографічний дискурс і демографічна політика***

Т.Журженко зазначає, що формою гендерної ідеології, яка домінує в перехідному суспільстві, є пострадянський традиціоналізм: “У засобах масової інформації, політичних та академічних дискусіях... наголошується соціальна значущість традиційних жіночих ролей, повернення чоловікові економічної відповідальності за забезпечення сім'ї, важлива роль “традиційно міцної” української сім'ї у процесах консолідації та відродження нації, значення жіночої репродуктивної функції для посилення позицій українського етносу” [Журженко, 2004]. Однією зі складових пострадянського традиціоналізму, на думку авторки, є фактичне зведення сім'ї до репродуктивної функції, завдань дітонародження та соціалізації дітей. У цьому контексті малодітну (а надто одnodітну) сім'ю розцінюють як украї негативне явище, а сім'ю без дітей деякі соціологи взагалі не розглядають як таку.

Традиціоналістський дискурс окреслений у деяких статтях Сімейного кодексу України.

По-перше, статті 49 та 50 регулюють права дружини на материнство та чоловіка на батьківство. Зокрема зазначено, що “дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків”. Відсутність аналогічної статті про поєднання батьківства з іншими правами та обов'язками відповідає традиційному дискурсу материнства як *головного* призначення жінки й, таким чином, омине значення батьківства для чоловіка.

По-друге, у статті 55 Кодексу зазначено, що “дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї”. Важко зрозуміти, що конкретно вкладається у зміст цієї статті, але дозволю собі припустити, що йдеться про фактичну легітимацію контракту “працюючої матері”.

По-третє, в українському демографічному дискурсі “відповідальність” за зниження народжуваності часом перекладають на жінок. У “Стратегії

демографічного розвитку до 2015 року” зазначено: “процес зниження народжуваності має глобальний характер і зумовлений цілим рядом причин — економічних, соціальних, психологічних, біологічних. Це *насамперед* (курс. мій. — *О.С.*) зміни в соціальному статусі жінки, розширення сфери її позасімейних інтересів, підвищення рівня освіти та зайнятості” [Стратегія, s.a.]. І далі в цьому ж документі читаємо: “Масове залучення жінок у суспільне виробництво, необхідність у задоволенні їх освітніх, професійних та громадських інтересів зумовили малодітність та бездітність” [Стратегія, s.a.].

Демографічну ситуацію розглядають сьогодні переважно в контексті зниження народжуваності: “Несприятлива демографічна ситуація в Україні пов’язана із загостренням проблем функціонування сім’ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу” [Стратегія, s.a.].

На стимулювання “демографічного потенціалу сім’ї” спрямовані пронаталістські заходи демографічної політики в Україні та введення вагової одноразової допомоги при народженні дитини з 2005 року. Наразі такі заходи наражаються на критику фахівців як спрямовані власне на підвищення народжуваності, але не на соціальну підтримку сімей з дітьми. Фахівці Інституту... демографії та соціальних досліджень НАН України зазначають: “...навіть чи можна розраховувати на довгострокову сталу результативність даного пронаталістського заходу, адже... зазвичай одноразові (або інші короткострокові) грошові допомоги діють за принципом “доза — ефект” і стосовно нашої країни не в змозі компенсувати надто низький рівень оплати праці як основного джерела відтворення як власне працюючого населення, так і підростаючих поколінь дітей. Як правило, такі демополітичні заходи викликають саме кон’юнктурну реакцію, а спричинений ними ефект є недовготривалим” (див.: [Шлюб, 2008: с. 3–34]).

Вітчизняні демографи відзначають ще один латентний наслідок пронаталістської демополітики: підвищення народжуваності серед маргінальних верств населення. Достеменно встановити такий зв’язок важко, але виокремлюються непрямі показники такого впливу, зокрема прискорене збільшення у загалі новонароджених за останні роки частки позашлюбних немовлят високих черговостей народження (четвертої-п’ятої), що почасти можна віднести на рахунок поширеності консенсуальних шлюбів серед жінок зрілого дітородного віку, які народжують третіх-четвертих дітей (особливо якщо йдеться про повторні шлюби), однак ще більшою мірою — на рахунок “несвідомої” багатодітності дійсно незаміжніх жінок із маргінальних або “напівмаргінальних” верств [Шлюб, 2008: с. 35].

Виокремлюються й інші латентні наслідки. Нетривалий ефект збільшення народжуваності створює тільки видимість покращення демографічної ситуації, оскільки зумовлений зсувом у календарі народжень, зокрема скороченням інтервалів між народженням першої та другої дитини, але навряд чи це вплине на “кінцевий” результат репродуктивної поведінки (тобто на загальну кількість народжених жінкою дітей). “Демографічна хвиля, що виникає внаслідок такого кшталту дій держави, в подальшому дестабілізує суспільні процеси впродовж багатьох років. У якийсь рік з’ясується, що

не вистачає дитячих садків, тому будують нові. Потім раптово відбувається різкий спад припливу дітей і вихователі залишаються без роботи. З такою самою проблемою нераціонального використання людських ресурсів стикаються школи, вищі навчальні заклади, армія” [Быстров, 2008: с. 92].

Маю погодитися, що демографічна політика в її пронаталістському варіанті не підкріплюється створенням умов для повноцінної реалізації материнських та батьківських ролей, тим паче для поєднання їх з іншими правами та обов'язками. Дані української статистики підтверджують цю думку. Зокрема, у 2006 році підвищення народжуваності спричинило брак місць у дитячих садочках (чисельність яких 1990-ми роками активно скорочувалася), перевантаженість дитячих поліклінічних відділень. За офіційними даними Держкомітету статистики, у 2009 році в дошкільних закладах України було 1121 тис. місць, а кількість дітей, які в них перебували, становила 1214 тис., тобто дитячі садочки були переповнені [Офіційний сайт Державного Комітету статистики, 2010].

За таких проблем, головна з яких — низький рівень життя сімей з дітьми в пострадянських країнах, пропаганда цінностей багатодітності є образливою, ба навіть цинічною (один із прикладів такої реклами представлений на станціях Московського метрополітену).

Наведу цитату з Інтернет-обговорення вражень від цього зразка соціальної реклами: “Слоган этого плаката социальной рекламы возвращает нас в советские годы, когда страна от всех требовала по способностям и раздавала всем по потребностям. Нам кричат: “Стране нужны Ваши рекорды. Каждую минуту в России рождается 3 человека”, и действительно, на плакате мы видим женщину с тремя детьми, которая, видимо, уже выполнила свой долг, родив трёх детей за минуту. Но самое удивительное, мы не видим на этом плакате отца, который ведь тоже должен присутствовать, тем более, что у нас сейчас Год Семьи, но, видимо, отец ушёл совершать другие подвиги, ведь в России ещё столько женщин, которые не отдали свой долг Родине. Извините за мой сарказм, но это лучшее, чего заслуживает эта социальная реклама...”¹.

“Я принес вам посылку, но вам я ее не отдам...”

Дискурс багатодітності та суперечності сімейної політики

Згідно з Законом України “Про охорону дитинства”, багатодітна сім'я — це така, що її утворюють батьки (або один із батьків) та троє і більше дітей. Дитиною цей же Закон вважає особу віком до 18 років (повноліття).

З 1 січня 2010 року в Україні набрав чинності Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту багатодітних сімей”, який передбачає пільги для багатодітних родин: 50%-ві знижки на оплату житлово-комунальних послуг, на абонплату за телефон, на паливо. Дітям закон гарантує безкоштовні ліки за рецептом лікаря, щорічний медогляд і диспансеризацію в державних і комунальних шпиталях,

---

¹ Див.: <http://social-market.ru/marazm-krepchal-a-strane-byli-nuzhny-vashi-rekordy>.

безкоштовне користування всіма видами міських пасажирських перевезень (крім таксі), залізничним і водним транспортом, автобусами приміських і міжміських маршрутів. Зазначені пільги та компенсації надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує статус батьків та дітей багатодітної сім'ї.

Наведу обґрунтування впровадження Закону: “Найбільш уразливими в сучасних соціально-економічних умовах є багатодітні сім'ї. Багатодітні сім'ї невідкладно потребують посилення державної підтримки, оскільки їм живеться набагато складніше, ніж іншим верствам населення. Найгострішими проблемами таких сімей є забезпечення житлом, низький матеріальний достаток, отримання дітьми освіти. Проект Закону... розроблено з метою вдосконалення державної системи соціального захисту багатодітної сім'ї та кожного з її членів, найповнішого виконання багатодітною родиною своїх функцій, підвищення її життєвого рівня та посилення її ролі у житті суспільства” (з виступу Юрія Павленка під час подання до розгляду проекту Закону, грудень 2008 року).

Спробуємо з'ясувати, чи справді такі заходи досягають своєї мети та помітним чином впливають на якість життя багатодітної сім'ї?

За офіційними даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, в регіони України *перша* партія посвідчень батьків та дітей з багатодітних сімей (на підставі яких надаються пільги) була направлена 30 липня 2010 року (тобто через півроку після набуття Законом чинності); станом на 1 вересня 2010 року в усі регіони України доставлено 601010 посвідчень, що становить 67% від усієї загальної кількості посвідчень, і зрештою розпочався процес їх видачі [Відбулася селекторна нарада, 2010]. Чи компенсують родинам пільги за 8-місячний період, невідомо.

Наведу кілька цитат з Інтернет-форуму багатодітних матерів з проблем реалізації Закону.

Березень 2010 року. “Закон, звісно, прийняли... У кінці 2009 року зібрали всі документи, посвідчення так ніхто і не видав. Як говорять чиновники — чекайте на прийняття бюджету. Комунальні платежі платимо без пільг. Захворіла дитина — у поліклініці “ні сном, ані духом” — я їм про видачу рецепта на безкоштовні медикаменти — на мене дивилися як на божевільну. Де справедливість? Таке враження — просто подражнили...”

Вересень 2010 року. “У нас посвідчення видали невеликій частині багатодітних сімей. Бланки приходять в обмеженій кількості, траншами. Пільги на комунальні платежі не діють... Через 6 міс. моєму старшому синові виповниться 18 і все, а дію закону ми на собі відчути так і не встигнемо. Але дитина продовжує вчиться, ми її будемо утримувати до моменту закінчення навчання” [Льготы, s.a.].

Звісно ж, процедура виготовлення та видання таких посвідчень з огляду на кількість багатодітних сімей в Україні є об'єктивно ускладненою. Але навіть одержання такого посвідчення ще не гарантує користування пільгами на практиці.

Наприклад, безкоштовний відпочинок-оздоровлення реалізується переважно у пришікільних таборах (чи можна це назвати “оздоровленням?”), а якщо на морі — то у зимово-весняний період і для однієї дитини з сім'ї. Пільги на проїзд для багатодітної родини взагалі парадоксальні. “У мене

трьох дітей, я одержала посвідчення. І хотіла скористатися пільговим проїздом для дітей, на що мені відповіли, що мої діти можуть їздити тільки по одному на одному рейсі. Це означає, що я маю відправити одну дитину одним рейсом, другу — іншим. Разом вони їздити не можуть... Звісно ж, купила квитки за повну ціну й поїхала. Зробили пільги, але користуватися ними ми не можемо... Це як у мультфільмі листоноша Печкін: — *Я принес вам посылку, но вам я ее не отдам...*” [Льготы, с.а.].

Надзвичайно популярними заходами щодо соціальної підтримки сімей (зокрема багатодітних) на місцевому рівні стало вручення “подарунків” у вигляді продуктових наборів. Наприклад, до *Дня захисту дітей* такий набір може містити: п'ять “чупа-чупсів”, півлітра дешевого напою, пакет карамельок, банку згущеного молока і півкілограмову (!) упаковку вермішелі¹. Гроші (чи продукція спонсорів) витрачені, а ось чи є користь та задоволення від таких “подарунків” дітям — сумнівно. Поряд із цим такі заходи відтворюють соціальні стереотипи про те, що багатодітні сім'ї настільки погано живуть в Україні, що потребують допомоги у вигляді пляшки олії, кілограма макаронних виробів чи гречки².

Звісно ж, можна пригадати, що “дарованому коневі в зуби не заглядають”, але такі заходи, на мою думку, не сприяють створенню позитивного образу багатодітної сім'ї в Україні й часто-густо сприймаються як принизливі. Результати одного з російських досліджень, проведеного Н.Ловцовою та О.Ярською-Смирновою у м. Саратові, свідчать, що справді більшість багатодітних сімей перебувають у скрутному матеріальному становищі, але найбільш прийнятною формою підтримки сім'ї, *за оцінками матерів*, є заробітна плата. Саме вона оцінюється як найбільш зручна, оскільки допомагає уникнути почуття меншовартості та утриманства [Ловцова, Ярская-Смирнова, 2005: с. 97].

Кульмінацією процесу “вдосконалення державної системи соціального захисту багатодітної сім'ї” став лист Міністерства сім'ї, молоді та спорту від 16.08.2010 року з роз'ясненнями того, яку сім'ю можна вважати багатодітною. З'ясувалося, що кількість дітей не має такого суттєвого значення, як їх “походження”: якщо в родині діти від різних батьків, пільг сім'я не отримує, що виправдовується чиновниками як раціоналізм³. Дослівно зазначено, що “до категорії багатодітних сімей не відносяться сім'ї, які утворені шляхом повторного шлюбу батьків та спільного виховання трьох і більше дітей від попередніх шлюбів без їх усиновлення, а також прийомні сім'ї та дитбудинки сімейного типу”. Суто юридично це суперечить Законам України “Про охорону дитинства” та “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, де, нагадаємо, зазначено, що багатодітна сім'я — сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) та трьох і більше дітей.

---

1 Саме такий набір вручали до Дня захисту дітей у 2010 році в Полтаві.

2 Така оцінка була дана багатодітною мамою — одержувачкою цієї допомоги. Сподіваємося, що наші критичні зауваження не образять ті сім'ї, для яких це є вагомим внеском у добробут.

3 За повідомленням ТСН від 11.11.2010.

Складається враження, що такі міркування, як людська гідність та повага до багатодітних сімей — “майбутнього нашої держави”, не беруться до уваги в розрахунках уряду. Зрештою, вже видані сім'ям посвідчення, які згодом потрапили до “чорного списку”, восени почали вилучати.

Багатодітність VS відповідальність: багатодітність в оцінках та настроях населення України

У громадських настроях та оцінках багатодітність часто-густо сприймається негативно. Дозволимо собі не погодитися з російською дослідницею О. Вовк у тому, що сьогодні у російському медійному та повсякденному дискурсі багатодітність, як правило, поважається як непохитна цінність, що не береться під сумнів. У ній убачають символ родинності та сімейного щастя, про багатодітні сім'ї минулих століть говорять як про “золотий” вік російської сім'ї та сімейної культури [Вовк, 2007: с. 33–46]. Таку позицію, на наш погляд, демонструє офіційний, але аж ніяк не повсякденний дискурс. Тим паче, що результати дослідження авторки підтвердили це¹. Більшість респондентів, відповідаючи на відкрите запитання про те, що їм перше спадає на думку, коли вони чують словосполучення “багатодітна сім'я”, зазначили, зокрема, таке: “переважно бідні”; “їм не вистачає коштів на дітей”, “як їх можуть одягти та нагодувати?”; “нестача фінансів”; “зубожіння”; “безвихідь”; “великі проблеми”; “нестача всього”, а часом навіть “алкаші”; “неблагополучна”; “незахищені діти”; “алкоголіки та наркомани” тощо. Позитивні асоціації щодо багатодітних сімей виникли приблизно у п'ятої частини опитаних: “весело”, “доброзичлива атмосфера в сім'ї”; “дружна сім'я, щасливі”, “заздрю багатодітним сім'ям” та інші [Вовк, 2007: с. 33–46].

За самооцінками багатодітних сімей, характер ставлення до них з боку державних структур, більшості людей та родичів підкріплює тезу про негативне забарвлення соціокультурних уявлень про багатодітність. Зокрема, згідно з даними одного із російських досліджень, проведених у Москві 2003 року, негативне ставлення до своєї сім'ї з боку “більшості людей” зазначили 26,4% опитаних представників “великих сімей” (за термінологією дослідників) [Шевченко І., Шевченко П., 2005: с. 100].

Оцінюючи ставлення населення України до багатодітності, українські фахівці взяли за основу демографічне розуміння багатодітної сім'ї як сім'ї, до складу якої входять п'ять і більше дітей (на відміну від засновків соціально-демографічної політики). За результатами дослідження “Сім'я і діти”, проведеного колективом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України у 2008 році, схвально про сім'ї з п'ятьма і більшою кількістю дітей відгукнулися 23,8% респондентів. Вельми значна група вважає багатодітність справою вибору батьків, і ставлення до неї залежить від того, наскільки ці батьки свідомі й відповідальні (так вважають 21,9% опитаних); 16,2% висловили думку, що такі батьки та сім'ї заслуговують на повагу. Негативне ставлення до багатодітності висловили 15,2% опитаних, а ще

---

¹ Всеросійське опитування населення, 2006 рік, 1500 респондентів.

11,4% байдуже ставляться до багатодітних. Незначна частка респондентів висловили жалість (співчуття) до багатодітних сімей (8,1% — до дітей і 3% — до їхніх батьків) [Шлюб, 2008: с. 161].

Пріоритетними чинниками багатодітності чимало людей вважають те, що в дітях такі родини вбачають головний сенс життя (21,4%). Практично таке саме значення вбачають у впливі релігійних переконань батьків (18,5%). Відповідаючи на запитання щодо першочергових чинників багатодітності, ще 13,6% респондентів зазначили, що багатодітність виникає стихійно, оскільки батьки не замислюються над майбутнім дітей; 10,7% — що багатодітність сприяє повноцінному вихованню дітей; ще 10,3% упевнені, що батьки намагаються таким чином отримати матеріальну допомогу від держави [Шлюб, 2008: с. 162].

Серед першочергових чинників багатодітності (другий-третій вибір у відповіді на запитання), які спонукають батьків до багатодітності, найчастіше називались релігійні переконання батьків (24,6%), меркантильні міркування (матеріальна допомога від держави — 22,4%) і небажання робити аборти (21,9%). До побічних причин багатодітності 19,3% респондентів відносять те, що такі батьки не думають про майбутнє; 18,6% схильні до думки, що при цьому головний сенс життя вбачають у дітях; 17,8% вважають, що багатодітність позбавляє самотності у старості; 15,8% — що це зміцнює подружні стосунки і 9,8% схиляються до думки, що причиною багатодітності є помилки у контрацепції.

Отже, якщо першочергову роль серед чинників багатодітності відводять переважно духовним і моральним цінностям — релігійним переконанням, сенсу життя, збереженню сімейних відносин, то серед вторинних чинників не рідше (а подеколи й частіше) згадують і такі, що не з найкращого боку характеризують багатодітних батьків — безвідповідальне ставлення до майбутнього дітей, бажання отримати матеріальну допомогу, слабка обізнаність у питаннях організації сімейного та сексуального життя. Отже, навіть ті, хто позитивно ставиться до багатодітності, знаходять у ній і негативні моменти [Шлюб, 2008: с. 164].

Багатодітність = неблагополуччя? Дискурс багатодітності у соціальній роботі

Патологізація багатодітних сімей є поширеною й у середовищі працівників соціальної сфери. Цей дискурсивний прийом, на думку Н.Ловцової та О.Ярської-Смірної, безпосередньо пов'язаний з індивідуалізацією соціальних проблем, логіка якої виявляється в ігноруванні комплексу структурних чинників, що призводять до кризових ситуацій у житті конкретних людей та домогосподарства [Ловцова, Ярская-Смирнова, 2005].

Розвину цю думку на прикладі дискурсивних практик у царині соціальної роботи.

У державних та місцевих соціальних програмах і проектах, підручниках із соціальної роботи та соціальної педагогіки поняття “багатодітна сім'я” зустрічається часто-густо у тріаді з неблагополучними та малозабезпеченими сім'ями.

На думку О.Ярської-Смірної, поняття “неблагополучна сім’я” — це стигма, що не має чіткого визначення, але часто передбачає сімейну структуру як один із її критеріїв. Отже, мономатеринські/монобатьківські сім’ї за умовчанням вважаються аморальними, нещасними й небезпечними для суспільства [Ярская-Смирнова, 2010].

Зазначмо, втім, що від 2002 року наказом Міністерства у справах сім’ї, молоді та спорту термін “неблагополучна сім’я” замінено на термін “сім’я, що опинилася в складних життєвих обставинах”, що є вагомим поступом на шляху до дестигматизації сімей, які опинилися у стані кризи через структурні чинники, а не через власну безвідповідальність. Утім, термін досі “не прижився” (можливо, через свою багатослівність). Зокрема, у програмах та звітах міських Управлінь у справах сім’ї, дітей та молоді використовують як синоніми терміни “сім’ї, які опинилися в складних соціальних обставинах”, “соціально уразливі сім’ї” та “неблагополучні сім’ї”.

Наведу приклади дискурсивних практик відтворення образу багатодітної сім’ї у царині соціальної роботи.

У проєкті “Міцна сім’я — міцна держава” Чернівецької міської громадської організації “Комітет багатодітних матерів” читаємо: “...Від болю стискається серце, коли бачиш на вулицях міста обездолених дітей, які замість того, аби гратися в садочку чи ходити до школи, жебракують і бродяжать. При цьому значна кількість дітей, які жебракують, бродяжать і потрапляють до спеціальних дитячих закладів, є саме з *багатодітних сімей, більшість яких недостатньо реалізують свої виховні функції щодо дітей* (курс. мій. — О.С.). Можливо, на такі роздуми авторок проєкту наштовхнув досвід практичної роботи, але наступний фрагмент спростовує це припущення: “В нашій організації на обліку перебуває 250 багатодітних сімей, з них майже 8% (але не більшість. — О.С.) є неблагополучними” [Проєкт “Міцна сім’я — міцна держава”, s.a.].

Ще один приклад. У резолюції міської науково-практичної конференції “*Діти вулиці: проблеми, права, захист*” (Івано-Франківськ, 2008) [Резолюція, s.a.] наведено рекомендації щодо профілактики дитячої бездоглядності, серед яких — розроблення міської програми “підтримки *багатодітних та малозабезпечених сімей*” (як потенційного джерела дитячої безпритульності?).

Висновки

Можна констатувати наявність як мінімум двох суперечливих дискурсів багатодітності. В офіційному дискурсі, реалізованому в демографічних стратегіях та сімейній політиці, багатодітну сім’ю розглядають як безумовну цінність та “основу розвитку держави”. Але теорія і практика соціальної роботи часом суперечать цій ідеологемі, адже структура сім’ї (її склад та кількість дітей) часто слугують підставою для її категоризації як реально або потенційно “неблагополучної”. Ефективність соціальної політики в напрямі підтримки багатодітних сімей гальмує також повсякденний дискурс багатодітності як “соціальної безвідповідальності”.

Суперечності між зазначеними дискурсами навряд чи можуть бути усунені пропагандою багатодітних сімей та заходами із “соціального захисту” їх. Реальна умова підвищення статусу багатодітних сімей — формування довіри людини до держави, впевненості у майбутньому, що є необхідною умовою формування орієнтацій на народження двох та більше дітей.

Джерела

Быстров А.А. “Материнский капитал”: стимулирование рождаемости? / А.А. Быстров // Социологические исследования. — 2008. — № 12. — С. 91–96.

Відбулася селекторна нарада з питань видачі посвідчень батькам та дітям з багатодітних сімей [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту. — 2010. — 3 верес. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control>.

Вовк Е. Многодетность как ценность и практика: образы многодетных семей / Е. Вовк // Социальная реальность. — 2007. — № 3. — С. 33–46.

Діти вулиці: проблеми, права, захист : Резолюція міської науково-практичної конференції [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Івано-Франківської міської ради. — 2010. — 13 листоп. — режим доступу : <http://www.mvk.if.ua/news/4020/>.

Журженко Т. Старая идеология новой семьи: демографический национализм России и Украины / Т. Журженко // Семейные узы: Модели для сборки : сб. стат. ; кн. 2 / [сост. и ред. С. Ушакин]. — М. : Новое литературное обозрение, 2004. — 520 с.

Ловцова Н.И. Демографическая проблема: кто виноват и что делать? / Н.И. Ловцова, И.Р. Ярская-Смирнова // Мир России. — 2005. — № 4. — С. 78–104.

Льготы многодетным семьям с 2010 года [Электронный ресурс] / Благотворительный фонд “Материнство”. — Режим доступа : <http://materinstvo.org/articles/benefit10.php?country>.

Міцна сім'я — міцна держава : проект [Електронний ресурс] / Комітет багатодітних матерів : Чернівецька громадська організація. — 2010. — 13 листоп. — Режим доступу : www.city.cv.ua/Ukrainian/CitizenParticipation/kbm.doc (13).

Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. — 2010. — Черв. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року : Постанова КМУ від 24 черв. 2006 р., № 879 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Толстоухова С. Концептуальні засади державної сімейної політики в Україні / С. Толстоухова // Вісник Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту. — 2010. — № 1–2. — С. 10–16.

Шевченко И. Большая семья — какая она? / И.О. Шевченко, П.В. Шевченко // Социологические исследования. — 2005. — № 1. — С. 95–101.

Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / Ін-т демографії та соц. досліджень НАНУ ; Укр. центр соц. реформ. — К. : АДЕФ-Україна, 2008. — 256 с.

Ярская-Смирнова Е. Ценностно-символическое пространство семейной политики [Электронный ресурс] / Е. Ярская-Смирнова // Демоскоп Weekly. — 2010. — № 409–410. — Режим доступа : <http://demoscope.ru/weekly/2010/0409/analit05.php>.